

dersler verdi. Kısa sürede fakültede yüksek okullarda Türkçe ders verebilecek eli üç uzman yetiştirildi. Ancak Bakü Komünist Partisi bu yerli kadrolardan rahatsız olmaya başlayınca fakültenin kapatılması gündeme geldi. Kasım 1928'de Azerbaycan Komünist Partisi'nin kararıyla fakülte Pedagoji Fakültesi ile birleştirildi. Ayrıca partinin organları 1930'da eğitim sisteminin yeniden kurulacağı bahanesiyle üniversiteyi dağıttı. Çobanzâde, Bakü'de çalıştığı dönemde zaman zaman Özbekistan'a giderek Fergana vilâyetindeki Pedagoji Fakültesi Özbek Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde ve 1935'te Taşkent Devlet Üniversitesi'nin daveti üzerine burada çeşitli Türk lehçeleri üzerine dersler verdi. Fakat Çobanzâde'nin faaliyetleri 1931-1932 yılından itibaren gizli polis tarafından izlenmeye başlandı. Gizli poliste çalışan bir dostu vasıtasıyla tutuklanmaktan kurtuldu. Çeşitli bahanelerle eserleri neşir planlarından çıkarıldı, makaleleri aylarca dergi idarehanelerinde bekletildi ve yayımlanmadı. Ardından diğer birçok bilim adamı gibi matbuatta onun hakkında da asılsız suçlamalar ileri sürüldü.

1936'nın sonunda Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği İlimler Akademisi Azerbaycan Şubesi Başkanı R. Ahundov'la üniversitede çalışan Azerbaycanlı ve misafir bilim adamlarının hemen tamamı tutuklandı. İddiaya göre Azerbaycan'daki karşı devrimciler, diğer cumhuriyetlerdeki yandaşlarıyla Çobanzâde ve Aziz Ubeydullin vasıtasıyla irtibata geçmekteydi. Nihâî hedefleri de Türkiye'nin desteğiyle bir Turan devleti kurmaktı. Durumdan tedirgin olan Çobanzâde, Ocak 1937'de Bakü'den uzaklaşıp biraz dinlenmek için gittiği Kafkasya'da Kislovodsk şehrindeki senatoryumda 28 Ocak 1937'de tutuklandı. Tutuklanmadan bir gün önce Bakü'deki kitaplarına ve notlarına el konuldu, hakkında dava açıldı. 7 Şubat 1937'de sorgulanmasına başlandı ve 1 Eylül 1937 tarihine kadar otuz iki defa sorgulandı. Bu sırada gördüğü ağır işkence ve şiddetli baskılar altında Azerbaycan'ı Sovyetler'den ayırmak, Komünist Parti Başkanı M. Ç. Bağirov'un hayatına kastetmek, dış devletler lehine casusluk yapmak ve büyük Turan devleti kurmak için diğer cumhuriyetlerdeki aydınlarla irtibat kurduğuna dair suçlamaları kabul etti. Moskova'dan gelen üç kişilik bir heyet tarafından 12 Ekim 1937'de 20 dakika içinde yargılanan ve suçları sabit görülen Çobanzâde'nin kurşuna dizilmesine karar

verildi ve 13 Ekim 1937'de Bakü'de karar infaz edildi. Mezarının nerede olduğu hâlâ bilinmemektedir.

Bakü Opera Tiyatrosu sanatçısı olan eşi Ruhiye Abdullina da 14 Ekim 1937'de vatana ihanet eden bir ailenin bireyi olmaktan tutuklandı ve çalışma kamplarında sekiz yıl çalışmaya mahkûm edildi. Kazakistan'daki çeşitli kamplarda cezasını tamamladıktan sonra Azerbaycan'a dönüşüne Bakü'de yaşamasına 1955'e kadar izin verilmedi. Azerbaycan'ın Haçmaz kasabasındaki bir okulda müzik öğretmenliği yaptı. Stalin'in ölümünden sonra 13 Kasım 1955'te Sovyet Yüksek Mahkemesi'ne yaptığı müracaat neticesinde suçsuzluğuna dair karar çıktı ve aklandı. Kocasının aklanması için de uzun süre mücadele verdi, sonunda 6 Haziran 1957'de Yüksek Mahkeme, Bekir Sıtkı Çobanzâde'nin de suçsuz yere kurşuna dizildiğine karar verdi. 1991 yılından sonra Çobanzâde'nin adı Bakü'deki bir caddeye verildi, doğum yeri Karasubazar'daki meydana heykeli dikildi. Bahçesaray'da her yıl adına edebiyat ödülü verilmektedir. Moskova'daki Doğu Halkları Enstitüsü'nün Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği İlimler Akademisi Azerbaycan Şubesi'nin aslı ve Paris Dil Bilimi Cemiyeti'nin şeref üyesi olan Çobanzâde, Sovyetler Birliği'nde yaşayan Türk toplulukları içinde ilk dil profesörü olup Türkçe'den başka, Macarca, Rusça, Fransızca, Almanca, Arapça ve Farsça'ya da vâkıftı. Arap harflerinin Türkçe için yetersiz kaldığını savunan Çobanzâde, Sovyetler Birliği'nde yaşayan Türk halklarının ortak bir dile sahip olmasını istemişti, her Türk boyu için ayrı bir dilin ve edebiyatın varlığına şiddetle karşı çıkmıştır. İstanbul ve Kırım'da basılan ilk şiir ve denemelerinde Çobanzâd Bekir, Çobanoğlu Bekir Bavbek, Bekir Cavbek, Kırımlı Çobanoğlu, Bekir Sıdkı gibi isimler kullanmıştır. Çobanzâde 150 civarında kitap ve makale yazmış olup bunların ancak 110'u basılabilmektedir.

Bazı eserleri şunlardır: 1. *Türk-Tatar Lisâniyatına Medhal* (Bakü 1924). Genel dil bilimi kurallarının Türk-Tatar dillerine uygulanmasıyla ilgilidir. Türk dili tarihi açısından önemli olan eser İstanbul Türkçesi'yle yazılmış olup Fatih Numan Küçükballı ve Ufuk Deniz Aşçı tarafından *Türk-Tatar Dil Bilimine Giriş* adıyla Latin harflerine aktarılmıştır (Konya 2015). 2. *Türk Dili Sarflarının Umumi Kusurları* (Bakü 1924). 3. *Kırım Tatar İlmî Sarfı* (Akmescid 1925). Aynı adla Nariman Seyitahya'nın Latin harflerine aktardığı eser Türk Dil Kurumu tarafından

neşredilmiştir (Ankara 1999). 4. *Fuzulî Monografisi* (Bakü 1925). 5. *Nevai Monografisi* (Bakü 1926). 6. *Türk Dili ve Edebiyatının Tedris Usulü* (Bakü 1926). 7. *Kumuk Dili ve Edebiyatı Tedkikleri* (Bakü 1926). Eser üzerine bir yüksek lisans tezi hazırlanmıştır (bk. bibl.). 8. *Kumuk Lehçesi Üzerine İnzari Bildiri* (Bakü 1926). 9. *Türk Tatar Diyalektolojisi* (Bakü 1927). 10. *Dini İslahat ve Medenî İnkılab* (Akmescid 1927). 11. *Boran, Şiirler* (Bakü 1927). Eşref Şemizade tarafından Kiril harfleriyle de yayımlanmıştır (Bakü 1971). 12. *Türk Grameri* (Bakü 1930). 13. *Azerî Edebiyatının Yeni Devri* (Bakü 1936). 14. *Şiirler* (Taşkent 1971). 15. *Bir Saray Quracağmın, Şiirler* (Simferopol 2001). Çobanzâde'nin bütün eserleri Memed Adilov tarafından Latin harfleriyle yeniden neşredilmiş (I-V, Bakü 2007), ayrıca *Yeni Çulpan, Maarif ve Medeniyet, İnkılab ve Medeniyet, Revolyutsiya ve Kultura* yaygillerinde dille ilgili çok sayıda makalesi yayımlanmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

S. Nagaev, *Yınamelerdeki İzler*, Taşkent 1991, s. 203-211; A. Babaev, *Bekir Çobanzade*, Bakü 1998, tür.yer.; İsmail Otar, *Kırımlı Türk Şair ve Bilgini Bekir Sıdkı Çobanzade*, İstanbul 1999; Kenan Acar, *Kırımlı Bekir Sıdkı Çobanzade*, Ankara 2001; Şerif Tiryaki, *Bekir Sıtkı Çobanzade'nin Kumuk Dili ve Edebiyatı Tedkikleri Adlı Eseri* (yüksek lisans tezi, 2012), Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 7-12; Abdullah Battal Taymas, "Kırımlı Filolog-Şair Bekir Çobanzade'yi Tanıtma Tecrübesi", *TDAY Belleten* (1954), s. 233-263; F. D. Aşnin, "Bekir Vagapoviç Çobanzade", *NAA*, sy. 1 (1961), s. 208-216; a.mfl. – V. M. Alpatov, "Delo professora B. V. Çobanzade", *Vostok*, sy. 5, Moskva 1998, s. 125-133; A. Tagirzade – A. Guliev, "Professor Bekir Vagab oğlu Çobanzade", *ST*, sy. 6 (1990), s. 77-79; Adile Emirova, "Bekir Çobanzade'nin Dil Bilimi Anlayışı", *Karadeniz Araştırmaları*, sy. 11, Çorum 2006, s. 1-11; Elnur Agayev, "Bekir Çobanzade'nin Azerbaycan'ı Tedkik ve Tettebbu Cemiyeti'ndeki Faaliyetleri ve İslahat Üzerine Görüşleri", *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, IX/17, Ankara 2013, s. 135-170.

İSMAİL TÜRKÖĞLU

ÇORÛMÎ, Ebûbekir (1846-1928)

Rifâî-Kâdirî şeyhi.

Çorum'un Değirmendere köyünde doğdu. Hıfzını tamamladıktan sonra medrese ilimlerini tahsil etti. Samsun'da bir süre imamlık yaptı. Ardından İstanbul'a gidip Aziz Mahmud Hüdâyî Dergâhı şeyhi Mehmed Rüşen Efendi'ye intisap etti. Yedi yıl sonra Mehmed Rüşen Efendi'nin emri üzerine Sânamerli Hacı Ahmed Efendi ile

birlikte seyrüsülûkünü tamamlamak için seyahate çıktı. Bağdat ve Vâsıt'ta Abdülkâdir-i Geylânî ile Ahmed Rifâî'nin türbelerini ziyaret etti. Mekke ve Medine'de yaklaşık beş yıl kaldı. Ardından Tanta'ya gelip Seyyid Ahmed el-Bedevisî'nin makamını ziyaret etti. İki yıl Abdürrahîm et-Tantâvî'nin hizmetini görüp seyrüsülûkünü tamamladı. 1880'de Abdürrahîm et-Tantâvî ile Abdürrahîm en-Nişâvî tarafından kendisine Rifâiyye, Kâdiriyye, Desûkiyye, Bedeviyye, Şâzeliyye tarikatlarından hilâfet verildi.

Ebûbekir Çorûmî yedi yıl süren bu seyahatinin ardından İstanbul'a döndü ve II. Abdülhamid'in huzuruna kabul edildi. Yedisiz Hasan Paşa'nın da hazır bulunduğu bu görüşme sırasında kendisine altın sirmayla kelime-i şehâdet işlenmiş bir sancak ve berat verildi. Çorum'da bir dergâh açmasına müsaade edildi. Ebûbekir Çorûmî, 1892'de daha önce dergâh olarak kullanılan bir yapıyı Hazîne-i Hâssa'dan gelen destekle onarıp burada irşad faaliyetine başladı. Dergâhın bir tevhidhâne ve üç zâviye hücreleriyle bir mahzen, bir

mutfak, küçük bir avludan oluştuğu, zamanla civardaki bağ bahçe ve değirmen hissesinin de dergâha vakfedildiği bilinmektedir. Vakfiyesinde cuma ve pazartesi geceleri yoksullara yemek verileceği, yatsı namazının ardından Rifâî usul ve erkânı üzere zikir yapılacağı ve Devlet-i Aliyye'nin bekası için dua edileceği kaydedilmiştir. Dergâha 1900 yılında, dönemin İstanbul Rifâilîği içinde önemli bir isim olan Ebû'l-Hüdâ es-Sayyâdî'nin "selef-i dâiyânem" dediği Mehmed Nazif Efendi'nin de başışta bulunduğu belirtilmektedir. Vakfiyedeki ifadelerden ve kendisini Rifâiyye'nin Sayyâdiyye koluna nisbet etmesinden hareketle Ebûbekir Efendi'nin Ebû'l-Hüdâ es-Sayyâdî'den de Rifâî icâzeti aldığını söylemek mümkündür. Bir zikir esnasında vefat eden Ebûbekir Çorûmî'nin kabri Çorum Ulu (Hıdırlık) Kabristanı'ndadır. Kendisinden intikal eden Rifâî-Kâdirî silsilesi Ahıskalı Müştak Ali Efendi (ö. 1957) ve Mustafa Çorûmî ile (Hacı Mustafa Anaç [ö. 1980]) günümüze kadar ulaşmıştır. Ebûbekir Çorûmî'nin pek çok menkıbesi

ve hâtırası muhibleri arasında canlı tutulmaktadır. Çorûmî, Kâdiriyye icâzetini Abdürrahîm en-Nişâvî adlı bir şeyhten almıştır. Bu şeyhin silsilesi bugün Mısır'da faal bir Kâdirî şubesi olan Niyâziyye'ye ulaşmaktadır. Rifâiyye silsilesinde yer alan Ebû'l-Mehâsin el-Kavukcî (ö. 1888) döneminde muhaddis, fakih ve mutasavvıf olarak dikkat çekmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Ali İzzet Efendi, *Çorum Evliyaları: Tezkire-i Makamat* (s.nşr. Ethem Erkoç), Çorum 2002, s. 29; Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ* (haz. Mehmet Akkuş – Ali Yılmaz), İstanbul 2006, III, 50; Mustafa Kara, *Metinlerle Günümüz Tasavvuf Hareketleri: 1839-2002*, İstanbul 2002, s. 34; Ahmet Cahid Haksever, "Çorum'da Osmanlı Dönemi Rifâî Kültürü", *Uluslararası Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Çorum Sempozyumu* (haz. M. Mahfuz Söylemez v.dğr.), Çorum 2008, II, 1149-1162; Ethem Erkoç, *Sahabe ve Evliya Ulema Yurdu Çorum*, Çorum 2008, s. 237-259; İrfan Yiğit, *1897'den 1979'a Çorum: Geçmiş Zaman Halleri*, Çorum 2008, s. 66-67; Z. A. Daver Kolağasioğlu, *Yirminci Asırda Çorum Tarihinden Notlar*, Çorum 2009, s. 164.

ŞEYDA ÖZTÜRK